PROBLEME DE CULTIVARE A LIMBII ÎN CREAȚIA SCRIITORILOR CLASICI ROMÂNI

Eugenia DODON
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: În acest articol se face o sinteză a unor materiale cu referire la multiple aspecte ale cultivării limbii, abordate de scriitorii clasici români (e vorba, în special, de publicistica lui M. Eminescu şi a lui G. Coşbuc). Deşi cultivarea limbii a fost o preocupare stabilă a clasicilor, ea rămâne și astăzi tot atât de actuală ca altădată. Gândurile lor sugestive reprezintă un reper fundamental pentru oricine dorește să însușească și să cunoască normele limbii române, să aibă o exprimare ireproșabilă, pentru cei ce se interesează mereu de corectitudinea lingvistică.

Cuvinte-cheie: *cultivare a limbii, cultură națională, evoluție a limbii, frazeologisme, norme ale limbii literale, sinonime, statut literar, valori naţionale, zicători*.

Abstract: This article makes a synthesis of some works referring to multiple aspects of language use accuracy, addressed by Romanian classics (especially the publicist works of M. Eminescu and G. Cosbuc). Studied from the topicality perspective, we found out that, although the issue of language correct use was a permanent concern of the classics, it remains today as valuable as it was in the past. The suggestive thoughts of classical writers serve as a fundamental reference for anyone wishing to learn and master the norms of the Romanian language in order to have an irreproachable language expression, for those who are permanently interested in linguistic accuracy.

Key words: *language accuracy, national culture, language evolution, phraseologisms, norms of literary language, synonyms, literary statute/status, national values, sayings.*

Clasicii literaturii române au manifestat un interes vădit faţă de problemele stringente ce se puneau în discuţie pe la mijlocul secolului al XIX-lea despre stabilirea normelor limbii literare, diverse aspecte cu privire la cultivarea ei (influenţa benefică a împrumuturilor, în acelaşi timp, a consecinţelor nefavorabile ale lor, utilizarea inadecvată a unor cuvinte, structuri ce nu corespund sistemului limbii române ş.a.). E necesar să amintim despre aportul lui I. H. Rădulescu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, A. Russo, I. L. Caragiale, M. Kogălniceanu, M. Eminescu, G. Coşbuc, Al. Mateevici ş.a. în această activitate de onoare, desfăşurată cu multă ardoare în acea vreme. Unii dintre ei au abordat tema limbii şi în operele artistice: C. Negruzzi în comedia „Muza de la Burdujeni”, într-un şir de scrisori, V. Alecsandri în piesa „Iorgu de la Sadagura”. Profund patriot al limbii române şi veşnic îndrăgostit de graiul viu al poporului, el critică lupta contra puriştilor latinişti („Dicţionarul grotesc”, „Rusaliile din satul lui Cremene”). Bardul de la Mircești, într-o serie de scrisori particulare, îi „pune la stâlpul infamiei, pe latinişti

şi pe pumniştii bucovineni pentru pedantismul lingvistic, pentru tendinţa lor de a schimonosi limba, sub pretext de o absolută latinizare.” [4, 30] I. L. Caragiale, în comediile sale, ironizează exprimarea incorectă, caracterul limitat al personajelor care stâlcesc limba română, ştirbindu-i frumuseţea, muzicalitatea.

Contribuţia substanţială a acestora la cultivarea limbii române a făcut obiectul unor studii ample, elaborate de Gh. Bulgăr. Am putea indica doar câteva: *Eminescu despre problemele limbii literare* (1955), *Scriitorii români despre limbă* (1958), *Cultura limbii* (1963), *Momentul Eminescu în cultura română* (2000) ş.a., în care se relevă nu numai grija constantă a scriitorilor clasici pentru starea limbii în perioada de atunci. Apar şi unele opere în care verbul matern e folosit impecabil, atingând adevărate dimensiuni ale valenţelor sale poetice.

Gânduri importante despre valoarea clasicilor în procesul de cultivare a limbii găsim la acad. N. Corlăteanu în studiul „Testament. Cred în izbânda limbii române”, unde se scoate în vileag îndeosebi rolul lui M. Eminescu. El a cercetat detaliat ce a reprezentat limba literară în concepţia clasicilor, cum au militat aceştia pentru evoluţia ei.

În sfera unor preocupări ale personalităţilor marcante româneşti se aflau şi textele vechi. Bunăoară, M. Eminescu ştia foarte bine limba vechilor texte, comentându-le minuţios, ca un filolog. El însă, cu modestie, notează: „Nefiind filolog de competenţă, declar eu însumi că opiniile mele sunt cu totul personale şi nu merită a tulbura lucrările filologilor”. [Apud:1, 8] Remarcabili savanţi în domeniu l-au ascultat şi au deprins de la el subtilităţile limbii literare. Graţie lui Eminescu, mulţi dintre cei ce l-au cunoscut au avut ce învăţa, în primul rând, literatura română de la începuturile ei, apoi limba poporului, limba a cărei valoare încă nu era apreciată atunci decât de puţini. Există un şir de comentarii asupra limbii şi literaturii vechi, incluzând idei, note afective privind clarificarea unor concepte de cultivare a limbii naţionale.

De ce M. Eminescu era atât de mult atras de aceste surse vechi? Răspunsul îl aflăm din constatările lui Gh. Bulgăr: documentele de limbă veche probează continuitatea unei structuri latine indiscutabile şi a unor afinităţi istorice cu celelalte limbi romanice, care au „favorizat asimilarea rapidă a cuvintelor noi, a neologismelor romanice; prin ele, limba română s-a apropiat de romanitatea occidentală, atât de prestigioasă în câmpul culturii universale”. [3 , 33]

M. Eminescu a adus argumente forte, pentru a susţine perfecţionarea sistemului limbii noastre literare. În curentul de idei progresiste, ce concepea îmbogăţirea limbii scrise pe baza poporului, el a formulat teze esenţiale,inerente cultivării limbii într-o epocă în care invazia cosmopolitismului în literatură şi limbă a câştigat teren. [1, 9] În viziunea poetului nepereche, limba poporului îşi are legile de veacuri, statornicite. Misiunea scriitorului e să le observe şi să le respecte. Acesta poate rectifica formele, şlefui nuanţele şi extinde sfera vocabula-

rului, luând în considerare numele limbii naţionale. Viitorul literar M. Eminescu îl percepea axat pe poezia poporală. Aceeaşi atitudine o manifesta şi M. Kogălniceanu în Introducere la programul „Daciei literare", în care se cerea ca românii „să aibă o literatură şi o limbă comună pentru toţi". El nu acceptă jargoanele la care apelau adesea cercurile cosmopolite rupte de popor, folosind un amalgam (lexeme din limbile latină, poloneză, maghiară, germană, română). Se confirmă, pe bună dreptate, că limba e un criteriu al culturii. E absolut necesar a avea o limbă bogată, expresivă, ce va servi la procesul de civilizaţie a unui popor.

Aidoma predecesorilor săi, C. Bolliac, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, mai târziu C. Negruzzi, Al. Russo, M. Kogălniceanu, care au simţit nevoia existenţei unui împrumut de exprimare sugestivă, ce se interesau de cultivarea limbii, Luceafărul poeziei româneşti a continuat activitatea acestor creatori, preocupaţi de progresul culturii naţionale şi de îmbogăţirea limbii noastre literare. [1, 20]

Se ştie că M. Eminescu a publicat în ziarul „Timpul" mai multe articole consecvente despre limba literară română, luând în dezbatere multiple probleme: evoluţia limbii nu putea progresa din anumite cauze (stâlcirea ei de către tineretul franţuzit şi de către adepţii curentelor filologice), ceea ce trezea o mare indignare din partea poetului; învăţământul, mai ales, cel universitar (dar şi cel elementar şi cel mediu) nu avea loc într-o limbă română desăvârşită; lipsa unei curiozităţi evidente şi din partea profesorilor nu se studia gramatică şi nu se cunoşteau formele corecte ale limbii, nici ministerul, nici statul nu avea vreo atitudine pozitivă faţă de aceste chestiuni imperioase. [1, 52] Regretabil faptul, însă cu unele dintre ele ne ciocnim şi astăzi, deşi suntem în cel de-al treilea mileniu al civilizaţiei umane.

O situaţie deplorabilă era şi în teatru. M. Eminescu critică manierele necorespunzătoare ale actorilor care desconsiderau limba vorbită de popor. În accepţia lui, arta actorului, fără respectul limbii literare, rămâne un joc gratuit şi neînţeles. Aşadar, teatrul putea şi urma să devină un factor fundamental, un loc de cultivare a limbii literare: actorul trebuie să posede un stil deosebit, o pronunţare adecvată, ce ar constitui un model de limbă.

M. Eminescu vedea salvarea acestei stări inacceptabile astfel: se poate ridica nivelul limbii, dacă limba scrisă, limba literară se va orienta după limba vie a poporului, pe care scriitorii au lustruit-o cu iscusinţă, demonstrându-şi din plin vocaţia pentru frumuseţile ei evocatoare.

El, după cum specifică cercetătorii, s-a ocupat şi de alte probleme de limbă: ortografie şi ortoepie, vocabular, etimologie, morfologie şi sintaxă etc., dezavuând mereu sistemele artificiale de pronunţare şi scriere, neconforme cu realitatea limbii vii. Indicaţiile lui sunt juste şi necesare tuturor celor ce se interesează de limba literară.

Întrucât despre clasicii literaturii române, care au încercat să arate sub ce aspect se prezintă lucrurile în ceea ce priveşte cultivarea limbii, a vorbit, aşa

cum am spus anterior, Gh. Bulgăr, în continuare vom căuta să ne referim la unele articole ale lui G. Coşbuc,ce oglindesc o tematică similară, se pare, trecute cu vederea, fiind semnalate doar tangenţial.

Un adevăr autentic îl evidenţiază Gh. Bulgăr, M. Crihană despre G. Coşbuc: El „este, prin vastitatea şi expresivitatea literară a universului său poetic, un capitol fundamental al culturii noastre naţionale". Ne-a dăruit „atâtea pagini de caldă pledoarie pentru cultivarea limbii naţionale, un îndemn viu la „creşterea limbii româneşti". Opera lui e un reper considerabil „al înnobilării limbii şi culturii noastre naţionale". [2, 158]

Am citit cu o deosebită satisfacţie câteva articole din publicistica lui G. Coşbuc, analizându-le detaliat pe cele esenţiale la subiectul abordat, ele, desigur, fiind numeroase. Desprindem, astfel, interesul constant al poetului ţărănimii pentru limba română, pentru conştiinţa de neam ce l-a călăuzit pe acest făgaş. Ideile, aserţiunile ce-i aparţin sunt temeinic argumentate. Notele, accesibile şi profunde, în acelaşi timp, pentru cercetători, reflectă latura filologică şi poetică a preocupărilor lui faţă de limba română. Ele constituie un bun reper pentru contemporani la elucidarea unui sau altui fenomen de limbă.

G. Coşbuc, după cum reiese din articolul „Pentru limba românească", caracterizează nivelul limbii române din acea vreme, reliefând factorii decisivi ce i-ar fi asigurat procesul de avansare sau de degradare. Pe atunci, statutul literar al limbii române se respecta doar pe alocuri, fiind vorbită mai pe alese la curţile voievozilor, pe la casele familiilor boiereşti. Acesta era un mod de a o dezvolta şi a o cultiva.

Cu durere în suflet, G. Coşbuc observă că la edificarea operei înălţătoare de cultivare a limbii un rol decisiv, firește, l-au avut, în primul rând, „necăjiţii de cărturari scriitori. Mai ales cei bisericeşti, şi poate că numai ei". De asemenea, el remarcă importanţa traducătorilor de atunci. Anume aceştia au depus eforturi susţinute, pentru a găsi echivalentele firești ale cuvintelor străine, pentru a da frazelor cele mai potrivite şi frumoase forme, care ar corespunde originalului. Autorul crede că acest fapt a influenţat pozitiv limba şi a cunoscut de-a lungul timpului mari progrese, îmbogăţindu-se şi poleindu-se. [5, 495]

G. Coşbuc îşi exprimă ferm opinia în privinţa cronicarilor care au dorit să aducă la cunoştinţa cititorului adevărul istoric, în primul rând, şi nu cel literar. Neîndoielnic, nu se putea vorbi de o prosperare a limbii române: atestăm la ei un stil neîngrijit, o limbă obişnuită, populară, frumuseţea scrisului lor constă anume în naivitatea şi în plasticitatea aceasta. Creaţia lor reprezintă o sursă de inspiraţie pentru filologi, care ştiu să descopere formele poporale veritabile ale limbii din perioada aceea. Alături de M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu ș.a., G. Coşbuc confirmă principiul general-valabil că limba e cel mai puternic mijloc al evoluţiei culturale a unui popor, iar dezvoltarea şi cultivarea ei devin un scop primordial pentru fiecare naţiune.

Nu-i scapă din vedere lui G. Coşbuc nici aportul pe care l-au avut, cum îi numeşte el, vechii scriitori ce au trăit într-un contact sufletesc cu poporul . Aceştia s-au aflat în mijlocul istoriei noastre, a tradiţiilor noastre, pentru care prima condiţie erau unificarea şi fixarea limbii. [5, 561]

În articolul „Uniţi" el menţionează: „Nu e nevoie s-arăt cum au cultivat şi au unificat ei limba, căci toţi cunoaştem făptuitul lucru: frumuseţea limbii bisericeşti, care şi astăzi ar trebui, ah, cât ar trebui să ne servească de model, dacă nu ca limpezime totdeauna – căci sintactica ei este puţin întunecată din cauza influenţelor străine – dar ca energie şi plasticitate". [5, 563] Se aminteşte aici despre Dosoftei, M. Costin, Gr. Ureche, pentru care aspiraţiile neamului nostru erau un obiectiv suprem, un ideal naţional îi stăpânea pe toţi.

Împărtăşim ideea lui nobilă, precum că o influenţă benefică în dezvoltarea şi cultivarea limbii o are biserica, cu toate că odinioară ea nu se resimţea aşa cum ar fi trebuit să fie: nu se mai citeau cărţi religioase. Autorul face o constatare reală: limba acestui gen de literatură e tot cea veche, cu multe arhaisme. [5, 496]

Chiar dacă biserica ar putea fi printre cei mai activi promotori ai limbii române corecte, de rând cu reprezentanţii din învăţământul de toate gradele, totuşi, în această privinţă, nici acum nu observăm progrese prea mari.

Fireşte, G. Coşbuc e pătruns de o dorinţă intensă de a salva situaţia, de a găsi ieşire din impas, de a recurge la soluţii concrete. Pentru a ocroti limba, autorul semnalează că popoarele culte ale Europei au înfiinţat ***societăţi literare***, românii însă nu le-au avut niciodată.

Credem că e un gând demn de luat în seamă, chiar dacă au trecut atâţia ani. Oare astăzi nu s-ar putea institui astfel de societăţi, mai întâi, în mediul academic, al tineretului studios, în general, în orice tip de învăţământ? Cât de mult ar contribui ele la formarea unei ambianţe lingvistice, contând enorm pentru cultura unei naţiuni! Indiferenţa însă, nivelul de instruire şi educaţie scăzut al societăţii actuale, în ansamblu, ne împiedică să repunem, odată şi pentru totdeauna, valorile naţionale în albia lor firească.

Asemenea lui V. Alecsandri, M. Eminescu, C. Negruzzi, G. Coşbuc consideră că influenţa teatrului, a saloanelor ar fi favorabilă vorbitorilor unei comunităţi. În accepţia lui însă, teatrul nu poate oferi publicului decât ceea ce însuşi teatrului îi dă literatura. Din această cauză, el nu poate să cultive, cu atât mai puţin, să dezvolte limba, doar e în stare să popularizeze ceea ce le pun la dispoziţie scriitorii.

G. Coşbuc critică atitudinea saloanelor ce nu au arătat nicicând respect faţă de literatura noastră, faţă de obiceiurile naţionale. Proprietarii lor o vorbeau numai, în caz de nevoie, cu scriitorii lor, care, din întâmplare, erau români. Regretabil, în viziunea lui G. Coşbuc, aceştia sunt aleşi tot din neamuri străine, fiind aduşi de prin Franţa şi din insula britanilor. Astfel, saloanele, în loc să reprezinte punctul de sprijin forte în a ridica prestigiul limbii româneşti, ele „sunt veşnicul

pumnal în mâna nesocotitului". În aceste circumstanţe neprielnice pentru limba română, rămân doar scriitorii, care sunt neajutoraţi, totodată, batjocoriţi, având puţine şanse de a dezvolta şi a îmbogăţi limba. Chiar dacă am fi mai numeroşi şi mai culţi, totuşi literatura nu ar putea avansa îndeajuns „pe toate ale ei tărâmuri", când este lipsită de orice posibilitate.[5, 497]

De bună seamă, aşa este. Ce ar întreprinde scriitorii de la noi, bunăoară, mai mult decât au făcut, îndeosebi de la 1989 până în prezent, fără măcar o cât de mică apreciere din partea statului, a altor organe de resort?

Un aspect al cultivării limbii îl constituie, după G. Coşbuc, zicătorile, de fapt, frazeologismele. Despre originea lor, condiţiile concrete în care au apărut acestea aflăm din articolul „Vorba ăluia". Ca un adevărat filolog, el explică amplu cum şi când trebuie folosite, completând, de fapt, comentariile ce le conţin, actualmente, dicţionarele noastre. Iată unele dintre ele: *altă căciulă; lasă-l în moara lui; a lua lumea-n cap; a prins prepeliţa de coadă; la botul calului; cu căţel, cu purcel* ş.a. Interpretările subtile, într-o formă poetică, pe alocuri ironice, fac ca aceste pagini să devină atractive pentru cititori, îndemnându-i parcă să însuşească temeinic perlele rostite din gura poporului.

Sunt frumoase zicătorile româneşti, ce fac aluzie la temperamentul sau la apucăturile unui om, vorbind de calul lui. Cât de accesibil, totodată, pasionant, argumentează G. Coşbuc ce înseamnă *la botul calului* – a bea cel din urmă pahar. Cu acest verb circulă şi expresia *a bea la roată* (a fi băut destul, a fi beat). [5, 12]

Foarte interesant şi lesne de perceput pentru oricine este frazeologismul *cu căţel, cu purcel.* Când se zice *a plecat cu căţel, cu purcel*, se are în vedere că s-a dus cu tot ce a vrut, cu toată casa, pentru totdeauna sau pentru un anumit timp. Deci, semnifică şi: *a te muta, a-ţi schimba locuinţa.* Cât despre originea acestui frazeologism, se atestă că este luat din viaţa nomadă a ţiganilor de laie. Ei au o deosebită dragoste să crească purcei, mai ţin şi câte un câine, pentru a le păzi tabăra. Purcelul şi căţelul – toată averea ţiganilor: când se scoală satul asupra lor ori îi urmăresc autorităţile, ţiganii o rup la fugă, îşi lasă, la primejdie, şi căruţele, şi nevestele, şi copiii, însă căţelul şi purcelul – niciodată. Ei ştiu că numai aceste două dobitoace i le poate lua românul, purcelul că-i frate cu slănina, iar căţelul că-i bun şi el la casa omului. G. Coşbuc remarcă: „Felul de-a trăi şi de-a gândi al ţiganului a dat românului cea mai bogată materie de satiră şi glumă".Ţiganul a ajuns arhicunoscut în zicătorile: *şi-a mâncat omenia ca ţiganul biserica; s-a obişnuit cu răul, ca ţiganul cu scânteile; s-a înecat la mal ca ţiganul* ş.a. [5, 13]

Frazeologismul *a lua lumea-n cap* e una dintre cele mai îndrăzneţe metafore ale limbii noastre. Nu e o metaforă poetică după origine, ci numai, după înţelesul ei de astăzi. N-a creat-o fantezia, dar realitatea: cei vechi (ţăranii) îşi luau lumea-n cap având pământ, cei de azi fără pământ îşi iau lumea-n cap! G. Coşbuc

precizează că nu a descoperit în nicio limbă mai viu descrisă suprema disperare decât în tabloul acesta. O energie sălbatică şi o fantezie nebună e în metaforele: *i-a fulgerat prin cap gândul; i-a trăsnit prin cap; îi umblă în cap; a lua lumea-n cap* etc. E, poate, treapta extremă a imaginii poetice. [5, 23]

A prins prepeliţa de coadă are sensul de a fi lăudăros peste măsură, orgolios din cale-afară. Coada animalelor a însemnat un prilej potrivit pentru apariţia mai multor proverbe şi zicători. De exemplu: *Din coada de pisică nu faci sită de mătase; coada câinelui nouă am s-o îndreptezi că ea tot colac rămâne; caprei îi cade coada de râie, şi ea tot în sus o ţine; d-aia n-are ursul coadă; a plecat cu coada între picioare.* Lipsa cozii i s-a părut românului deosebit de specifică, încât a făcut-o termen de comparaţie. Pentru un om, pe care îl identifică tot mai multă lume, românul zice: *Îl ştie tot satul ca pe o iapă albă, ca pe un bou breaz, mai ales, e cunoscut ca un câine scurt de coadă.*[5, 25]

Din cele relatate, reţinem că trebuie să evaluăm înţelepciunea poporului, că e util să însuşim cu exactitate multe expresii ce circulă şi astăzi în vocabularul limbii române, nefiind suficient cunoscute din punctul de vedere al provenienţei. E o veritabilă lecţie de cultivare a limbii române, absolut necesară şi fascinantă!

Într-un articol de factură combativă „Logică particulară”, G. Coşbuc intră într-o polemică cam dură cu un inginer de origine germană, care vorbea româneşte destul de bine, însă nu putea diferenţia forma de perfect compus al conjugării active de cea a prezentului indicativ, diateza pasivă (El *a biruit* şi El *e biruit*). Neamţul se obişnuise cu modul de a alcătui perfectul compus ca în germană, de aceea susţinea morţiş că limba română e incorectă şi nelogică, totodată, e săracă: nu are un verb auxiliar pentru conjugarea pasivă, ca limba nemţilor. Drept răspuns la această nedumerire din partea unui vorbitor străin, poetul vine cu argumente incontestabile: toate limbile sunt logice, sunt sisteme. Principiul sistemelor e variat, de aceea e tocmai o virtute şi mai ales o necesitate. Că e fals – cine să judece? E important că principiul e dezvoltat în mod echilibrat şi consecvent.[5, 580]

G. Coşbuc demonstrează în ce constă specificul fiecărei limbi. Orice limbă are o logică individuală, una practică, tipică temperamentului său. Chiar şi cea mai barbară limbă posedă logica sa. Autorul vădeşte admiraţie pentru toate limbile, în care se pot găsi frumuseţi – nu exterioare, ci interioare (de structură): în ele logica variază în mii de aspecte. Anume diversitatea manifestărilor trezeşte sentimente de profundă preţuire. Este o situaţie inimaginabilă, dacă toţi oamenii s-ar exprima la fel. [5, 578]

În această dispută aprinsă se observă cât de insistent este neamţul în convingerile sale: el nu desluşeşte unele criterii de existenţă a limbii. G. Coşbuc, pe bună dreptate, afirmă că limba e un mijloc de înţelegere, atunci cum poate fi mai bună şi mai adevărată? Fără îndoială, popoarele culte au mai multe idei, se evidenţiază printr-o limbă mai bogată în vorbă, mai bogată în forme etimologice şi

sintactice, ceea ce e cu totul altceva. Indiferent, dacă chinezul are limbă săracă şi francezul – limbă bogată, nu contează. Şi chinezul, şi francezul doresc să comunice, au nevoie de limbă ca posibilitate de comprehensiune.[5, 580-581]

Un argument peremptoriu pe care autorul îl aduce inginerului neamţ, ce nu a renunţat la concepţiile sale categorice, este că „nouă tocmai de structura limbii ni-e teamă: s-o păstrăm intactă, căci ea e sistem neolatin, şi dărâmându-se sistemul limbii, ne omorâm naţionalitatea".[5, 583]

Aşadar, şi din acest articol ne dăm seama că G. Coşbuc era un excelent cunoscător nu doar al istoriei, al literaturii, al culturii române, ci şi un scriitor fervent, un bun cultivator al limbii române. El putea să dovedească oricând în ce rezidă tezaurul limbii române, fiind un apărător înflăcărat al ei în faţa celor ce încercau în mod artificial să-i diminueze valoarea. Ce bine ar fi să învăţăm din ceea ce ne-a lăsat G. Coşbuc, să aplicăm cu temeritate şi în mediul nostru lingvistic, care se impune imperios a fi ameliorat!

Un articol excepţional, ce oglindeşte probleme de cultivare a limbii române, cu un titlu incitant, este „O formulă solemnă". Aici G. Coşbuc critică cu asprime erorile ce se comit în sfera juridică de Curtea de Apel din Bucureşti, care a pronunţat o formulă solemnă la adresa unui cetăţean, pe nume Şuţu, decorat cu Steaua României: *„Ai lipsit la onoare…"*

Este o nedumerire pentru scriitor: de ce formulă? Există în ea vreo idee mare, sublimă, genială? Totuşi, purtând un respect faţă de magistraţi, G. Coşbuc nu-şi bate joc de sentinţele judecătoreşti: nimeni nu are voie să râdă de faptele oficiale ale acestora. El admite că oricine are dreptul să critice, „să râdă de logica şi de limba oficială a Curţii de Apel", dacă lipseşte raţiunea firească şi limba e pocită. Dacă Curtea de Apel vorbeşte rău româneşte, e de datoria oricui, a omului simplu să-i riposteze. [5, 585]

Autorul simte un sentiment de jenă să dea exemple de vorbire adecvată tocmai Curţii de Apel. Pentru asemenea neştiutori ai limbii române, el demonstrează că verbul *a lipsi* nu regentează niciodată prepoziţia *la,* ci se construieşte cu *din* şi *de la* etc.*:lipseşte din pâine, lipseşte din vin, a lipsit de la şcoală. A lipsit la concert, a lipsit la bal, a lipsit la apel* sau alte construcţii analoage sunt greşite, în opinia lui, fraze barbare. Corect e: … *de la concert*, *de la apel*, *de la bal* etc. Formula solemnă, *a lipsi la onoare,* pe care o blamează G. Coşbuc, intră în categoria aceasta de fraze barbare. În plus, în comparaţie cu mostrele indicate *supra*, ea este neestetică. [5, 586]

Prin urmare, Curtea de Apel e ridicolă şi vrednică de batjocură, întrucât românul nu şi-a dorit să-şi creeze o limbă afemeiată, molatică şi plină de chichiţe de tot felul. Limba română e una energică, sinceră în expresiuni, ferită de ambiguităţi. E o concluzie tranşantă pe care o trage autorul: „Mai bine săracă, dar cinstită. Francezii sunt de mult pe lume, au văzut multe; lor le dai dreptul să aibă o limbă

aşa cum o au. Dar noi? O, şi prin gramatică poţi corupe moravurile unui popor, precum, dimpotrivă, moravurile corup gramatica. Vom opri cu pieptul pe cei ce introduc nesinceritǎţi şi apucături advocăţeşti în gramatică". [5, 587-588]

G. Coşbuc e indignat de faptul că cei ce ar trebui să devină un model de exprimare, din păcate, „nu păzesc legile limbii şi tratează cu ce avem noi mai scump ca şi cu o zdreanţă."[5, 588] Se aduc exemple elocvente despre aplicarea unor amenzi mari din partea Ministerului de Interne din Germania, pentru firmele scrise impropriu nemţeşte, pentru inscripţiile nepotrivite ale caselor particulare, într-un cuvânt, pentru orice s-ar fi scris inadecvat şi se află în văzul publicului. Autorul compară această stare de lucruri normală cu cea din spaţiul românesc, în care persistă inexactităţi de limbă şi monstruozităţi gramaticale, oriunde te întorci: pe afişele căilor ferate, pe rambursurile poştale, pe edificii publice, pe tramcare, pe tot, pe tot. Germanii, dacă atestă aşa ceva, dau jos firmele scrise rău gramatical. La români vezi pe uşile Ministerului de Culte, ale Ministerului de Instrucţiune lucruri ca acestea: „Biroul arhitectonic al Ministerului de Culte: un genitiv auzit de o ureche străină şi scris aşa ceva", şi nu s-a găsit nici un profesor să observe aşa ceva. Nici „Monitorul oficial" nu respectă normele limbii române, de aceea nici nu-ţi vine să-l citeşti. Cum ar reacţiona alte ţări, precum Franţa, Germania, Anglia, dacă o Curte de Apel ar pronunţa o sentinţă atât de nepotrivită sub aspect gramatical, cum s-a întâmplat la noi? Răspunsul, evident, e categoric: „Membrii Curţii ar intra în pământ de ruşine şi de frica răzbunării publicului". [5, 588]

După unii, s-ar părea că e prea multă discuţie pentru o expresie, pentru o nimica toată! În accepţia lui G. Coşbuc, acest lucru „nu e nimica, e mult, e foarte mult… Azi lăsăm să intre în limbă o monstruozitate, mâine alta, şi tot aşa mai departe". Dacă nu le acordăm atenţie, nu vom putea scăpa de ele. Nu e vorba de o expresie doar, ci de foarte multe, ce vin şi pot să vină, după exemplul dat de Curte – mai ales că e o „formulă solemnă" – vor încerca toţi judecătorii de ocol să o imite. [5, 589]

Deci, scriitorul acceptă formulele solemne autentice: *Iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi,* un semn al binecuvântării, prin care Iisus Hristos şi-a concentrat toată învăţătura într-o asemenea exprimare; *cunoaşte-te pe tine însuţi,* în care se conţine întreaga esenţă a cugetării, a filosofiei umane. „Un om ori un popor îşi toarnă în formule solemne, după G. Coşbuc, suprema înţelepciune la care a ajuns. Când auzi o formulă solemnă, te prind fiori, te cutremuri; simţi în apropierea ta pe Dumnezeu şi pleci capul umilit, cu temere şi cu admirare… Formula solemnă e sentinţa cea din urmă a raţiunii noastre. Ea e chintesenţa adevărului, ori a convingerii noastre". [5, 584]

Astfel, sesizăm că G. Coşbuc ia atitudine, având o reacţie promptă faţă de formulările eronate, inadmisibile în orice tip de exprimare, cu atât mai mult, în

cea a persoanelor oficiale, ce trebuie să fie un etalon de corectitudine lingvistică, în special, pentru cei care emit legi, hotărâri, pronunţă sentinţe.

Dacă raportăm toate acestea la realitatea noastră, vom descoperi structuri inacceptabile, însă, adesea, trecute cu vederea, neglijate. E o situaţie neadmisibilă, ce nu poate dura la nesfârşit!

Într-un alt articol, „Despre sărăcia limbii române", G. Coşbuc manifestă acelaşi patos şi dragoste faţă de valorile naţionale. E vorba de o replică tăioasă la adresa unor ignoranţi din Dorohoi. Aceştia susţineau că limba română e săracă, în comparaţie cu bogăţia de vorbe în limba franceză, că „o limbă e cu atât mai bogată, cu cât are mai multe vorbe". Autorul relevă ideea pertinentă: nu importă că într-o limbă sunt 1.000 de cuvinte ori 60.000, întrucât „limba cea cu o mie de vorbe poate exprima toate ideile, toate nuanţele de gândire, întocmai ca limba cea cu 60.000 de vorbe? Atunci de ce e mai bogată aceasta decât cealaltă? N-au aceeaşi intensitate psihologică amândouă?" [5, 590]

E important să menţionăm că în limba noastră e preţioasă geniala artă a combinării: admiri puterea imensă de a stăpâni un material vast prin mijloace reduse. Autorul recomandă să-i apreciem, pe europeni care au ştiut cu câteva semne să copieze toate limbile omeneşti, să onorăm limbile care cu posibilităţi puţine redau orice idee ce ar putea trece prin capul omului. Pe care parte e mai multă inteligenţă, mai multă artă? El combate, în acest fel, părerea zevzecilor, care văd splendoarea unei limbi în abundenţa formelor. [5, 591]

Revoltat de cele auzite din gura unui român din zona Dorohoiului, precum că limba română e săracă, nu are cuvinte multe, forme multe, autorul remarcă: nu posedă multe, însă suficiente, deoarece toate limbile analitice au puține forme, dar prezintă toate ideile limbilor clasice. Se contestă acest neadevăr, demonstrându-se în ce constă bogăția limbii române: traducerea în această limbă a oricărui scriitor clasic; se poate reprezenta orice autor latin și grec într-un mod neobișnuit. Nu sărăcia limbii, ci necunoașterea ei este cauza tuturor nereușitelor, bunăoară, într-o traducere, accentuează G. Coșbuc. „Nu ne cunoaștem limba", conchide el, acesta-i adevărul. „Știm atâta cât am învățat de la mama, dacă ne-am născut în sat; și de la slugile din grajd și din bucătărie, dacă ne-am născut în oraș. Aceasta înseamnă a cunoaște o limbă? Cunoaștem noi limba cărților vechi? Cunoaștem bogăția de vorbe și forme ale dialectelor? Cunoaștem mijloacele de cultivare a limbii?... Ne gândim măcar 5 minute pe săptămână asupra vreunei chestiuni de limbă?" Doar în clasele primare mai învățăm gramatică, după aceea uităm de ea. Cunoaștem limba poporului și depunem vreun efort s-o dezvoltăm? Ne studiem noi poezia populară? ș.a. Toate acestea, desigur, ne pun pe gânduri. Actualmente, situația lingvistică diferă foarte puțin, chiar dacă s-au scurs atâția ani. Aderăm la opinia lui G. Coșbuc, care afirmă că „Avem o limbă foarte bogată, și n-o cunoaștem, și ne bălăbănim cu o limbă literară anemică și ofticoasă, și ne

plângem că n-avem expresiuni, că n-avem mijloace de a o dezvolta". [5, 593]

Sunt preţioase recomandările lui G. Coşbuc, care trebuie aplicate și astăzi, peste atâtea decenii, fiind general-valabile. Iată câteva dintre ele:

- să citim mai mult;
- să căutăm modalităţile de dezvoltare pe care le putem descoperi în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile locale, în cărţile vechi;
- să studiem toate manifestările psihologice ale poporului;
- să valorificăm la maximum poezia și basmele poporului;
- să studiem cu atenţie scrierile celor care au încercat, în limita posibilului, și după vremuri să analizeze toate aceste lucruri;
- să nu le încredinţăm instruirea și educaţia copiilor altora, dar să-i deprindem de mici cu limba română adevărată, în loc să-i obișnuim cu franceza și engleza;
- în școli să luăm mai multe ore de limba română;
- să însuşim legile limbii, să nu scriem cum ne taie capul, căci dăm exemple rele.[5, 595]

Într-un articol „Un plural ajuns la batjocură", G. Coșbuc se referă la nerespectarea normelor morfologice. E vorba de formarea numărului plural la substantive de diverse genuri. Desigur, unele terminaţii mai vechi ale acestora au fost substituite în conformitate cu norma morfologică. Aici găsim informaţii ştiinţifice preţioase despre principiul logic al limbilor. Pe alocuri, el îi acuză pe poeţii care, pentru a obţine rima, încalcă regulile de formare a pluralului unor substantive: *suferinţă – suferinţi, năzuinţă – năzuinţi, voinţă – voinţi,* în loc de *suferinţe, năzuinţe, voinţe.*

„Adevărată vorbă: filosofii strică logica, iar poeţii strică limba!" [5, 600] Credem că este puţin exagerată această constatare, dat fiind că logica filosofilor este una specifică acestui tip de gândire, iar cea a poeţilor, bazată, uneori, pe jocuri de cuvinte, urmăreşte anumite efecte stilistice şi captează atenţia cititorului.

Naturaleţea limbii, în opinia lui G. Coşbuc, o menţin ţăranii: ei nu greşesc aici, cu excepţia celor ce s-au molipsit de la orăşeni. El se întreabă mirat: „…De unde ne vine nouă poftă să distrugem formele moştenite şi păstrate cu îndărătnicie de popor? Ce, noi, cărturarii, fariseii limbii, vameşii condeiului, noi să fim mai români decât poporul, mai păpistaşi decât papa?" [5, 600]

Articolul „Curiozităţi de-ale limbii româneşti" reflectă cacofoniile în contextele poetice, ce reprezintă ceva neobişnuit (îngrămădirea aceleiaşi consoane sau vocale). E destul de convingătoare mostra *s-a întâlnit cucu cu cucuveaua,* fiind evaluată ca cea mai frumoasă. Poetul consideră că şi urâţenia e frumoasă. În acelaşi timp, se referă şi la o cacofonie grozavă (cea cu ouăle), descoperită de popor, pentru a complica dibăcia de rostire a vorbitorului. Un străin, care ştie puţin româneşte, nici bătut n-o poate pronunţa; înşişi românii se încurcă spunând-o.[5, 364]

O analiză minuţioasă face G. Coşbuc în articolul „Mania diminutivelor”. Există limbi ce au farmec tocmai datorită diminutivelor (limba rusă, bunăoară), dar limbile germanice nu le acceptă decât ca umor şi caricatură. Spre deosebire de francezi, spanioli şi italieni, care preferă diminutivele, românii le urăsc. Se zice că „diminutivarea nu e decât o degradare a înţelesului vorbelor. Şi nici nu e de dorit ca românii să aibă o limbă diminutivată”. [5, 367]

Se pare că e o apreciere subiectivă: în limba română diminutivele sunt frecvente, fiind o caracteristică distinctă a oralităţii, ele comportă diferite nuanţe stilistice, atribuindu-i comunicării, în special celei poetice, conotaţii inedite.

În privinţa diminutivelor, autorul întreprinde o analiză profundă. El observă că popoarele slave au o atitudine pozitivă faţă de diminutive, cele romanice ţin o cale mijlocie, popoarele germanice – duşmani ai diminutivelor. În comparaţie cu românii, francezii au mai puţine diminutive, aceasta fiind, în viziunea lui G. Coşbuc, de natură psihologică şi fiziologică. Popoarele neolatine au de trei ori mai multe sufixe diminutive decât limba latină. În limba română, la fel, se află multe: alături de cele primare, moştenite direct, multe secundare şi terţiare, apoi multe străine. Constatarea e de interes ştiinţific: limba română nu face uz de diminutive decât în graiul familiar şi acolo cu o rezervă foarte apropiată de sfială. Doar în limbajul copiilor putem atesta diminutive. Sunt extrem de puţine diminutivele ce-şi păstrează în limba latină sensul lor primitiv: *frăţior, surioară, cămăşuie* etc. [5, 368-369]

Ţăranilor munteni şi moldoveni le plac foarte mult diminutivele, fapt ce se datorează, în primul rând, contactului intens cu ruşii, începând de la 1830 încoace, însă nu au intrat în literatură, ceea ce nu e mare pericol, nu le admit nici ziariştii.

De la greci, românii au împrumutat sufixe ca *achi* şi *sachi,* care le ataşează la numele lor. G. Coşbuc are o atitudine depreciativă faţă de acestea: „Se diminutivează numele aşa de pocit, încât ţi-e peste putinţă să-l recunoşti”. E ridicol că diminutivăm numele bărbaţilor, alte neamuri dau nume diminutive numai copiilor, pisicilor şi câinilor. După G. Coşbuc, chiar şi în poezia populară au pătruns foarte puţine diminutive, folosite, la nevoie, pentru rime. [5, 371]

O adevărată lecţie de cultivare a limbii ne-o dă autorul în articolul *„A zice”* şi *„a spune”*. Observator fin al faptelor de limbă, înzestrat cu un bun-simţ al limbii, G. Coşbuc constată că e dificil a deosebi aceste două verbe: majoritatea vorbitorilor (ziarişti, avocaţi, doctori, profesori) nu le pot discrimina întotdeauna. Pentru a fi ilustrativ, se examinează cu atenţie afişele Teatrului Naţional, ale Ateneului Român, diverse exemple din ziare ş.a., concluzionând că prioritate are lexemul *a zice*, deşi, uneori, e nejustificat.

G. Coşbuc defineşte sinonimele astfel: Ele „sunt adevăratul lux al unei limbi, şi nicio limbă nu suferă luxul, uzul ori diferenţiază sinonimele, ori ucide pe cele

mai rezistente. *A zice* şi *a spune* sunt până la un loc sinonime şi se bucură de cea mai luxoasă suită în limba românească. *A vorbi*, *a grăi*, *a rosti*, *a cuvânta*, apoi *a exprima*, *a pronunţa*, *a relata*, *a declara* şi altele, sunt tot atâtea sinonime până la un loc cu *a zice* şi *a spune*".[5, 408]

Ni se pare motivată explicaţia pe care o face G. Coşbuc cu privire la verbele *zice*, *spune*, *vorbeşte*, *grăieşte*, *cuvântează*, *pronunţă-te*, *exprimă-te*, ce redau acelaşi lucru. E adevărat că cele două verbe *a spune* şi *a zice* sunt sinonime relative şi între ele există anumite limite semantice. Doar uzul, tradiţia şi simţul înnăscut al limbii pot determina unde este graniţa dintre *a zice* şi *a spune*. Deseori, *a zice* înseamnă *a susţine o părere*, *a afirma*, iar *a spune – a aduce la cunoştinţă*, *a da pe faţă*, *a povesti.* Exact: *spun*=anunţ, *zic*=enunţ. Nu e totuna: *„tu ce spui?"* cu *„tu ce zici?"* Dacă vrem să cunoaştem opinia cuiva, propune autorul, întrebăm: „*Dar tu ce zici?*" sau *„Ce zici tu?"* Însă nu : „*Da tu ce spui?"* În acest caz, aşteptăm să se confirme o concepţie. Omul susţine un punct de vedere, când înjură pe altul, de aceea: „*mi-a zis tâlhar, mi-a zis prostule"* etc., însă nu: „*mi-a spus tâlhar*" etc. Nu contează, uneori dacă anunţăm sau emitem ceva, întrebuinţăm, după cum ne place, cele două verbe. *Se zice că…* ori *se spune că…* e totuna. Negreşit, nu e acelaşi lucru: Biblia *zice* cu Biblia *spune* sau Aristotel *zice* şi Aristotel *spune.* Când *spune* Aristotel ceva, nu e filosof, dar simplu cronicar sau informator; când *zice,* atunci rămâne *zis,*fiindcă îşi exprimă părerea.[5, 409]

Un alt argument convingător este, după G. Coşbuc, că ţăranul îşi începe poveştile cu *se zice* (cică), nu cu *se spune.* Primul verb e tradiţional şi e moştenit din latinescul *dicitur,* aici însă fiind şi un aspect psihologic la mijloc. Ţăranul recurge la structurile: *a spus o minciună*, *a spus o snoavă* etc. Nu l-a auzit nimeni să utilizeze: *a zis o mi*nciună, *i-au zis o snoavă*. Atunci de ce folosim noi: „*Va zice o anecdotă?*, *Va zice un discurs?*, *am să-ţi zic toate greşelile* sau *am să-ţi zic eu ce eşti* ori *îţi voi zice de altădată*" etc. [5, 410] Luând în considerare aceste precizări întemeiate, deosebit de actuale şi astăzi, cu siguranţă, nu vom greşi.

Un alt articol „Legea din bătrâni" scoate în relief valorile neamului, indică concret ce este substanţial pentru un neam (religia, firea, limba şi obiceiurile lui). „Legea din bătrâni" cuprinde însă, în accepţia lui G. Coşbuc, un lucru cu mult mai mare decât toate acestea: limba, ce diferenţiază un popor de altul. Nu pot fi mai multe popoare cu aceeaşi limbă, pentru că aceeaşi limbă înseamnă acelaşi popor. Nici acelaşi popor nu poate vorbi mai multe limbi, întrucât ar înceta să fie unul singur. Cu toate că într-o ţară europeană, cum e Elveţia, poporul vorbeşte nemţeşte, franţuzeşte, italieneşte, totuşi avem de a face cu un singur popor ca stat, ca organizaţie, dar nu un popor ca neam." [5, 126] O dovadă mai elocventă nici nu poate exista. Limba, după G. Coşbuc, e cea mai puternică legătură a unui neam, e sufletul neamului, e firea şi fiinţa lui. Aceleaşi vorbe nasc

în noi gânduri identice: aspiraţii naţionale, năzuinţe ce merg pe aceeaşi cărare, înfruntă aceleaşi piedici şi au aceiaşi duşmani.

În privinţa religiei, autorul crede că ea poate fi diferită la acelaşi neam. Aşa e, bunăoară, la germani, francezi, care sunt şi catolici, şi protestanţi. Ungurii - şi catolici, şi calvini, însă toţi sunt neamuri puternice, vrednice. Românii se ţin de două biserici (majoritatea sunt cu răsăritul), cei puţini cu apusul.

Probabil, s-ar fi cerut să se accentueze că religia contribuie, alături de alte valori spirituale, la unitatea de neam, la dezvoltarea şi la întărirea conştiinţei unui popor, la realizarea idealurilor fundamentale etc., pentru a nu crea falsa impresie că sunt admisibile devierile de la orientarea noastră ortodoxă.

În opinia lui G. Coşbuc, limba însă ne este una, aspiraţiile şi obiceiurile aceleaşi şi suntem un neam. „Limba e, la urma urmelor, legea din bătrâni a unui neam, căci prin ea trăieşte neamul". Religia şi limba se sprijină una pe alta: religia trăieşte prin limbă. Vai de neamul care e nevoit să se închine într-o limbă pe care n-o pricepe. Totodată, limba trăieşte prin religie. Dacă ar începe limba unui neam să piară, cât timp va trăi în biserică şi în cărţile ei, ea nu poate să se stingă. Aceasta o ştim noi, românii, mai bine…[5, 126]

Acest adevăr indubitabil rămâne şi astăzi actual, un argument forte că limba are valoare pentru un neam. Necunoaşterea, neglijarea ei trag după sine consecinţe nefaste, aşa cum s-a întâmplat în realitatea noastră. Bineînţeles, o cale de însuşire a limbii e contactul cu biserica, dacă slujitorii ei o vorbesc corect, cultivându-le gustul estetic faţă de limba maternă, mai ales, prin predicile rostite. Din păcate, la acest capitol avem multe restanţe. Preoţii, ca şi profesorii, indiferent de disciplina ce o predau, trebuie să fie cei mai instruiţi şi s-o posede impecabil.

Aşadar, subliniem că problema cultivării limbii române reprezintă un capitol semnificativ, esenţial al creaţiei sale publicistice, neexplorată, din această perspectivă, suficient de către cercetători.

BIBLIOGRAFIE

1. BULGĂR, G. Eminescu despre problemele limbii literare. Bucureşti: Societatea de Ştiinţe istorice şi filologice, 1955.
2. BULGĂR, G., CRIHANĂ, M. Limbaj şi artă literară în opera scriitorilor români pentru bacalaureat şi admiterea în învăţământul superior. Bucureşti: Editura Mondau, 1997.
3. BULGĂR, G. Momentul Eminescu în cultura română. Bucureşti: Editura SAECULUM I.O.,2000.
4. CIOBANU, A. Reflecţii lingvistice. Chişinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2009.
5. COŞBUC, G. Opere alese. Vol. IV. Scrieri în proză. Bucureşti: Editura Minerva, 1979.